

KS. MIROSŁAW KALINOWSKI

DUSZPASTERSTWO WOBEC ZJAWISKA MARGINALIZACJI SPOŁECZNEJ

Zjawiska życia społecznego wskazują na obszary aktywności pastoralnej Kościoła wymagające ich dowartościowania. Jednym ze środowisk specjalnej troski eklezjalnej są osoby zagrożone wykluczeniem i marginalizacją społeczną. Ucieczka od codziennych wyzwań i wierności zasadom ma wiele twarzy. Jednym z jej oblicz jest sięganie po środki psychoaktywne, przestępczość i ucieczka w wirtualną rzeczywistość. Problemy życiowe człowieka, stare i nowe, powszechnie znane i niedostrzegane, składają się na dramat konkretnej osoby, jednocześnie wpływając na obszary życia społecznego. Zakres i rodzaj wyzwań, przed jakimi staje znaczna część społeczeństwa polskiego, zachęca do zmobilizowania dostępnych sił i środków istniejących w strukturach kościelnych i państwowych do przeciwdziałania czynnikom prowadzącym do negatywnych skutków społecznych. Troska o potrzebujących pomocy, zagubionych, wchodzących w konflikt z normami obyczajowymi, moralnym i prawnymi wpisywała się przez wieki w tradycję i kulturę tworzoną przez człowieka. W artykule zwróci się uwagę na związki przestępczości ze zjawiskiem marginalizacji społecznej, następnie procesu stigmatyzacji recydywistów, które jako reakcja społeczna na przestępstwo zwiększają prawdopodobieństwo wystąpienia marginalizacji. Wskaże się na zasadność działań duszpasterskich skierowanych do młodzieży zagrożonej wykluczeniem i osób zmarginalizowanych z powodu przestępczego życiorysu. W propozycjach profilaktycznych oddziaływań duszpasterskich zwróci

się uwagę na cele i strategię zwiększające skuteczność konstruowanych programów, a także na racjonalność integrowania profilaktyki w środowisku lokalnym.

1. KARIERA PRZESTĘPCZA JAKO CZYNNIK PROWADZĄCY DO MARGINALIZACJI SPOŁECZNEJ

Członkowie społeczeństwa tworzą zorganizowany zespół zależności prowadzący do uwarstwienia wynikającego z szans dostępu do osiągnięcia społecznie cenionych dóbr. Osoby, które z małym prawdopodobieństwem mogą osiągać osobiste cele zgodnie z obowiązującymi normami społecznymi tworzą grupy zmarginalizowane społecznie¹ Istotnym czynnikiem prowadzącym do marginalizacji jest kariera przestępcza. Termin ten oznacza wybór określonej drogi życiowej, która polega na trwałym związaniu się ze środowiskiem przestępczym i osiąganiu celów osobistych w wyniku popełniania czynów sprzecznych z prawem² Wyniki badań nad przestępczością pozwalają na stwierdzenie, że kariery przestępcze stanowią rodzaj procesu, który przebiega od stanu relatywnej globalności i braku zróżnicowania zachowań dewiacyjnych do stanu relatywnego zróżnicowania, wyrazistości i hierarchicznej integracji zachowań sprzecznych z normami społecznymi.

W karierze przestępczej można wyróżnić trzy fazy: aktywizacji, eskalacji i zanikania zachowań przestępczych³ Każdy z wymienionych etapów aktywności przestępczej cechuje się trudnościami w adaptacji społecznej. Należy podkreślić, że przebieg kariery przestępczej zależy od wielu czynników. Jednym z jej najważniejszych determinantów jest wczesny początek konfliktu z prawem karnym, czyli popełnianie czynów zabronionych już w okresie dzieciństwa i/lub adolescencji⁴ Dane empiryczne wskazują, że chłopcy popełniający czyny karalne w okresie dorastania w stosunku do chłopców, którzy nie przejawiają takich zachowań, popełniają cztery razy częściej przestępstwa w życiu dorosłym⁵ Początek kariery przestępczej zazwyczaj jest również wynikiem zaburzonego funkcjonowania rodziny. W tym kon-

¹ P. Sztompka. *Socjologia*. Kraków 2003 s. 336-338.

² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski. *Kryminologia*. Gdańsk 2001 s. 312.

³ B. Urban. *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*. Kraków 2000 s. 126.

⁴ D. Farrington. *Developmental Criminology and Risk-Focussed Crime Prevention*. W: *The Oxford Handbook of Criminology*. Red. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner. Oxford 2002 s. 658.

⁵ R. Sampson, J. Laub. *Crime in the making*. Cambridge, MA 1993.

tekście należy zwrócić uwagę na rozluźnione więzi wewnątrzrodzinne, chłód emocjonalny lub odrzucenie ze strony rodziców, brak nadzoru rodzicielskiego, niewłaściwe metody wychowawcze i duże nasilenie zachowań dewiacyjnych w środowisku domowym⁶ Istotnym czynnikiem prowadzącym do inicjacji zachowań przestępczych jest także porażka szkolna (trudności w nauce, brak promocji do następnej klasy, porzucenie szkoły)⁷ U młodzieży zagrożonej karierą przestępczą występują również inne zachowania dewiacyjne, szczególnie w postaci uczestnictwa w młodzieżowych gangach i używania substancji psychoaktywnych⁸

Wyniki badań podłużnych wielokrotnych sprawców czynów zabronionych (recydywistów) wskazują również, że początek kariery przestępczej jest związany z wysokim nasileniem cech psychicznych utrudniających pozytywną adaptację społeczną – preferencja wartości hedonistycznych, nieufność w stosunku do innych, wycofanie z prospołecznych aktywności, nasilenie zachowań agresywnych i stosowanie niedojrzałych mechanizmów obronnych (zaprzeczanie, represja, regresja)⁹ Na podstawie przedstawionych prawidłowości można stwierdzić, że duże nasilenie trudności w społecznej adaptacji zgodnej z obowiązującymi normami prowadzi osobę do poszukiwania indywidualnego sukcesu na drodze przestępczej.

Wielokrotne naruszanie prawa połączone z wielokrotnym karaniem przestępcy jest traktowany jako swoisty styl życia, dla którego charakterystyczna jest adaptacja życiowa za pomocą zachowań o charakterze przestępczym¹⁰ Osoby preferujące przestępczy styl życia charakteryzują się czterem specyficznymi cechami¹¹: brakiem odpowiedzialności występującym w różnych sferach aktywności życiowej, rażącym pobłażaniem sobie (brakiem dyscypliny wewnętrznej), zaburzeniami w stosunkach interpersonalnych, nałogowym naruszaniem norm i wartości społecznych.

---

⁶ Tamże.

⁷ W. Ge, B. Donnellan, E. Wenk. *The Development of Persistent Criminal Offending in Males*. „Criminal Justice and Behavior” 2001 nr 6 (28) s. 740-746.

⁸ B. Benda, R. Corwyn, N. Tombs. *Recidivism among Adolescent Serious Offenders: Prediction of Entry Into the Correctional System for Adults*. „Criminal Justice and Behavior” 2001 nr 5 (28) s. 603.

⁹ Tamże.

¹⁰ W. Szczęsny. *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*. Warszawa 2003 s. 127-128.

¹¹ G. Walters. *Criminal Lifestyle*. Thousand Oaks Sage Publications 1990.

Wymienione cechy mają ważne znaczenie, ponieważ kognitywne wzorce postępowania i wybory życiowe są dokonywane w kontekście przedstawionych czynników. Badania karier przestępczych pozwoliły również na wyodrębnienie zdezorganizowanego stylu funkcjonowania, który jest powszechny w populacji wielokrotnych recydywistów. Wzór ten charakteryzuje się słabą organizacją życia w okresie dorastania, która podlega dalszej dezintegracji pod wpływem nadużywania alkoholu w dorosłości. Drugim wyznacznikiem zdezorganizowanego stylu funkcjonowania wielokrotnych przestępców jest preferencja hedonistycznych wartości utrzymująca się w ciągu życia jednostki. Trzecim atrybutem tego stylu jest angażowanie się w działania demoralizowanego i/lub przestępczego środowiska¹²

Podsumowując zagadnienia dotyczące zjawiska kariery przestępczej, należy stwierdzić, że jest to zjawisko rozłożone w czasie, dla którego charakterystyczna jest wczesna inicjacja, pogłębiające się trudności w procesie adaptacji do społeczeństwa oraz brak ukierunkowania własnego życia.

2. STYGMATYZACJA JAKO REAKCJA SPOŁECZNA NA ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE

Przestępstwo jest zachowaniem, które doprowadza do szkód indywidualnych lub zbiorowych. Z tego powodu jest ono piętnowane społecznie. Ważnym wymiarem reakcji społecznej na łamanie norm prawnych jest zjawisko stygmatyzacji. Reakcja stygmatyzująca zawiera cztery zasadnicze elementy. Pierwszym z nich jest stereotypizacja – jednostka uznana za dewianta zaczyna być spostrzegana przez otoczenie przede wszystkim poprzez pryzmat określonego stereotypu przestępcy (np. złodzieja, oszusta, pijaka, „zboźca”). Stereotyp przypisany jednostce zaczyna funkcjonować niezależnie od tego, kim jest osoba i jakie cechy posiada. Drugim elementem stygmatyzacji jest retrospektywna interpretacja – ujawnienie, że dana osoba dopuściła się przestępstwa powoduje, że otoczenie zaczyna interpretować jej przeszłe zachowania przez pryzmat negatywnego stereotypu. Trzecim elementem stygmatyzującej reakcji jest dysonans poznawczy. Inne jednostki utrzymujące dotychczas kontakty z przestępcą zaczynają przeżywać silny dysonans

---

¹² L. Kazemian, M. Le Blanc. *Exploring Patterns of Perpetration of Crime Across the Life Course Offense and Offender-Based Viewpoints*. „Journal of Contemporary Criminal Justice” 2004 nr 4 (20) s. 403.

poznawczy, wynikający z niemożności pogodzenia dotychczasowych kontaktów z faktem, że osoba jest dewiantem. Wówczas bardzo często otoczenie dochodzi do wniosku: „on zawsze taki był” Następuje nagłe „olśnienie”, które normalizuje sytuację i wskazuje, że to, co zostało ujawnione, nie było niczym niespodziewanym, a dotychczasowe związki z osobą wynikały stąd, że dewiant zdołał oszukać otoczenie. Czwarty element stygmatyzujący polega na zjawisku określanym jako pochłanianie ról. Polega ono na tym, że jedna z ról społecznych pełnionych przez jednostkę – w tym wypadku rola dewianta – nabiera charakteru dominującego. Pozostałe role zostają w percepcji społecznej podporządkowane lub też pochłonięte przez rolę dominującą. Dla osoby naznaczonej jako dewiant oznacza to, że będzie ona przede wszystkim np. złodziejem, a nie ojcem, kolegą czy pracownikiem. W związku z tym identyfikacja dewianta zostaje rozciągnięta na całą aktywność danej osoby¹³ Można więc stwierdzić, że stygmatyzacja doprowadza do tego, że osoba popełniająca przestępstwa staje się w społeczeństwie niepożądanym osobnikiem – nie dowierza się jej, niechętnie się ją spotyka, chciałoby się jej uniknąć i przypisuje się jej sprawstwo szkód dokonanych przez nieujawnione jednostki.

Wymienione argumenty świadczą o tym, że zarówno przebieg kariery przestępczej, jak i reakcje społeczne na zachowania przestępcze prowadzą do obniżenia statusu społecznego osoby i do jej marginalizacji w życiu społecznym¹⁴ Schemat 1 pokazuje nasilenie trudności związanych z karierą przestępczą doprowadzającą marginalizacji społecznej.

Schemat 1. Marginalizacja społeczna jako efekt kariery przestępczej

Czynniki ryzyka kariery przestępczej u dzieci i młodzieży:

Trudności w funkcjonowaniu psychicznym

Wczesna inicjacja w zakresie używania substancji psychoaktywnych

Eksperymentowanie z zachowaniami dewiacyjnymi

Zaburzenia więzi w środowisku rodzinnym

Przejawy zachowań dewiacyjnych w rodzinie

Porażka szkolna

↓

Angażowanie się w dewiacyjne subkultury młodzieżowe

Wczesny konflikt z prawem karnym (popełnienie przestępstwa)

↓

¹³ Por. Bła ch u t [i in.]. *Kryminologia* s. 139-141.

¹⁴ J. Śli w o w s k i. *Kryminologia a kara pozbawienia wolności*. „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjane” 12:1981 s. 248-249.

Formalne karanie społeczne (kara pozbawienia wolności)

Stygmatyzacja społeczna

Rozwój kariery przestępczej

Czynniki ryzyka:

Długość odbywanych kar pozbawienia wolności

Częstotliwość odbywanych kar pozbawienia wolności

Duże nasilenie stygmatyzacji społecznej

Styl życia:

Dezorganizacja życia

Używanie alkoholu

Preferencja hedonistycznych wartości

Czynniki podmiotowe:

Brak odpowiedzialności

Brak dyscypliny wewnętrznej

Trudności w stosunkach interpersonalnych

Nałogowe naruszenie norm i wartości społecznych

Marginalizacja społeczna

Przedstawione prawidłowości prowadzące do marginalizacji społecznej wielokrotnych recydywistów potwierdzają myśl Jana Pawła II, że „trudno jest wierzyć w obecność Boga we własnym życiu, zwłaszcza wtedy, kiedy osobę spotkało coś złego, a cierpienie i zło zdaje się przesłaniać obraz Boga w codzienności cierpienia”¹⁵ Dlatego duszpasterskie oddziaływania skierowane do grup zagrożonych marginalizacją są bardzo trudne, ale równocześnie tylko działania mające na celu określenie własnej tożsamości, odnalezienie Boga i swego miejsca w świecie mogą doprowadzić do radykalnej przemiany wewnętrznej redukującej ryzyko marginalizacji¹⁶

3. ROLA DZIAŁAŃ DUSZPASTERSKICH W PRZECIWDZIAŁANIU MARGINALIZACJI SPOŁECZNEJ

Istnieje duże zapotrzebowanie społeczne na programy religijne, które wzmacniają pozytywną socjalizację młodzieży i służą resocjalizacji osób

¹⁵ Por. Jan Paweł II. *Przemówienie do młodzieży szwajcarskiej*. „L'Osservatore Romano” 1985 nr 6 s. 5-6.

¹⁶ Por. Jan Paweł II. *Spotkanie z młodzieżą w Montrealu*. „L'Osservatore Romano” 1984 nr 9 s. 18.

przejawiających przestępczy styl życia. Podstawowym argumentem stanowiącym podstawę działań duszpasterskich wobec wymienionych grup jest fakt, że największa skuteczność programów redukujących przestępczość jest związana ze wzmacnianiem poczucia godności i samooceny u osób przejawiających zachowania dewiacyjne. W tym kontekście ważne jest stwierdzenie, że istotą wszelkiego typu inicjatyw duszpasterskich jest wspieranie rozwoju osobowego, który bazuje na godności, wolności, odpowiedzialności i otwartości na drugiego człowieka. To właśnie zaangażowanie religijne pomaga współczesnemu człowiekowi zrozumieć własną indywidualność, kształtować moralne nastawienie i budować wspólnotę z innymi ludźmi¹⁷ Doświadczenie religijne dostarcza wysiłku niezbędnego do zmian rozwojowych¹⁸ Funkcjonowanie we wspólnocie kościelnej pomaga doświadczyć prawdy, ideałów, braterstwa, sprawiedliwości i miłości¹⁹ W dojrzewaniu osobowym duże znaczenie ma umacnianie własnej tożsamości²⁰ W tym aspekcie ważną rolę odgrywa antropologia chrześcijańska, która ma na celu „personalizację” zachowań w wymiarze indywidualnym i zbiorowym. Dlatego treści głoszone i realizowane przez Kościół prowadzą do spójności poznawczych, emocjonalnych i działaniowych elementów składających się na postawy służące rozwojowi indywidualnemu i dobru wspólnemu. W konsekwencji tak ukształtowane postawy osób wierzących stają się efektywnym regulatorem zachowań dostosowanych do obowiązujących standardów społecznych. Osoby zmarginalizowane zazwyczaj cechuje ambiwalentny stosunek do religijności. Postawy tego typu często wynikają z doświadczeń życiowych, stosowania mechanizmów obronnych lub braku refleksyjności²¹ Dlatego duszpasterskie wzmacnianie rozwoju duchowego powinno być skierowane na kształtowanie dojrzałej postawy religijnej, odzwierciedlonej w myśleniu, emocjach i działaniach. Dopiero odniesienie własnego zachowania do wartości duchowych prowadzi do przemiany wewnętrznej i podporządkowania własnego zachowania normom moralnym²² Wymieniony argu-

¹⁷ R. Kamiński. *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin 1997 s. 24 n.

¹⁸ P. Smith. *A religious technology of the self. Rationality and religion in the rise of the modern penitentiary*. „Punishment & Society” 2004 nr 2 (6) s. 214.

¹⁹ Por. Jan Paweł II. *Przemówienie w San Jose Kostaryka*. „L’Osservatore Romano” 1983 nr 3 s. 25-26.

²⁰ S. Steuden. *Wzrastanie psychiczne człowieka. W: Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*. Red. M. Kalinowski. Lublin 2005 s. 34.

²¹ B. Hołyst. *Kryminologia*. Warszawa 2004 s. 1370.

²² J. Vining. *Corporate crime and the religious sensibility*. „Punishment & Society” 2003 nr 3 (5) s. 320

ment do tego, aby traktować działania duszpasterskie nakierowane na rozwój duchowy jako istotną przeciwwagę dla czynników ryzyka przestępczego stylu życia – deficytów odpowiedzialności, braku dyscypliny wewnętrznej, trudności w budowaniu konstruktywnych relacji interpersonalnych i notorycznego przeciwstawiania się istniejącym normom społecznym.

Nawiązując do prawidłowości dotyczących uwarunkowań i przebiegu kariery przestępczej, należy zauważyć, że duszpasterskie oddziaływania zapobiegające marginalizacji społecznej przestępców powinny być ukierunkowane na dwie grupy osób. Pierwszą z nich stanowi młodzież zagrożona przestępczością, a drugą – osoby zmarginalizowane społecznie w wyniku długotrwałej działalności przestępczej. Wobec pierwszej grupy działania duszpasterskie powinny być zogniskowane wokół wzmacniania procesu socjalizacji prowadzącego do kształtowania prospołecznych postaw, natomiast wobec drugiej – podstawowym celem oddziaływań powinna być odbudowa moralna i odnawianie więzi społecznych, co w istotnym stopniu zwiększa prawdopodobieństwo zredukowania marginalizacji społecznej.

Mając na względzie młodzieńczy radykalizm, w oddziaływaniach duszpasterskich ukierunkowanych na jednostki zagrożone marginalizacją należy w szczególny sposób zwracać uwagę na autentyczne świadectwo prawdy, pokoju i wartości ewangelicznych²³ Wspólnota Kościoła może w ten sposób najlepiej przekazywać nadzieję na konstruktywny rozwój, dawać odpowiedzi na egzystencjalne pytania i stwarzać możliwość angażowania się w chrześcijański styl życia. „Młodzi ludzie poszukują poczucia bezpieczeństwa, ale jednocześnie chcą, by czegoś od nich żądano. Człowiek ma poczucie, że musi zmierzyć się z wymaganiami, musi formować swą osobowość wedle jakiejś wyższej miary, musi nauczyć się dawać i tracić siebie”²⁴

W działaniach duszpasterskich ukierunkowanych na potrzeby osób zmarginalizowanych społecznie należy uwzględnić fakt, że wielokrotni przestępcy mają duże trudności w adaptacji społecznej ze względu na ubóstwo, brak pracy, problemy rodzinne, zerwane relacje interpersonalne, uzależnienie od substancji psychoaktywnych i stygmatyzację społeczną²⁵ Trudności adaptacyjne pogłębia fakt odrzucania norm moralnych i społecznych, postrzeganie świata w kategoriach zagrożenia, zaburzona samoocena, duże na-

²³ Por. Jan Paweł II. *Modlitwa maryjna w Syrakuzach*. „L'Osservatore Romano” 1995 nr 2 s. 31.

²⁴ J. Ratzinger. *Sól ziemi. Chryścijaństwo i Kościół Katolicki na przełomie tysiącleci*. Kraków 1997 s. 145-146.

²⁵ F. Lösel. *Rehabilitation of the Offender*. 2002 – <http://www.sciencedirect.com>

silenie poczucia winy lub/i krzywdy, brak odpowiedzialności za siebie i innych, poczucie beznadziejności i apatia. Z wymienionych względów oddziaływania duszpasterskie skierowane do tej grupy powinny, z jednej strony, uwzględniać odbudowę moralną, a z drugiej – tworzyć „sieci społeczne”, które pomogą uzyskać status pełnoprawnego członka społeczeństwa.

Realizacja programów duszpasterskich redukujących marginalizację społeczną jest dosyć trudna, gdyż nawrócenie jest procesem indywidualnym²⁶ Niezależnie jednak od formy oddziaływań duszpasterskich w ramach socjalizacji i resocjalizacji ważne jest akcentowanie postawy „świadka wiary” Osoba ze wspólnoty poprzez swoją postawę i działania świadczy o wartościach, które chciałby przekazać innym. Postawa „świadka wiary” szybciej i pewniej trafia do osoby, która jest zagrożona wykluczeniem społecznym lub doświadcza marginalizacji. Postawa apostoła we współczesnym świecie łączy się najczęściej z pełnym miłości oddaniem dla bliźniego przez szacunek dla niego samego jako człowieka odkupionego przez Jezusa Chrystusa.

Ważną rolę w rozwoju religijnym osób przejawiających zachowania dewiacyjne odgrywa religijna pokuta, która może stanowić podstawę rozwoju duchowego, a jednocześnie prowadzić do przeproszenia pokrzywdzonych i naprawienia wyrządzonych szkód. Osoba może w taki sposób uwolnić się od ciężących zarzutów i przywrócić naruszoną przez swój czyn równowagę w relacjach ze światem. Działania będące rodzajem zadośćuczynienia stanowią w pewnym sensie warunek pojednania z Bogiem, drugim człowiekiem i samym sobą. Być szafarzem sakramentu pokuty wobec osób zmarginalizowanych wymaga wprowadzenia penitenta w żywą strukturę Odkupienia i ukierunkowania refleksji na sprawy sumienia. Świadomość, że osoba poszukuje prawdy i sprawiedliwości, która przewyższa zarówno penitenta, jak i spowiednika, winna wyzwalać głęboką pokorę u obu – w szczególności sposób u kapłana, którego podstawowym zadaniem jest wyjaśnianie zasad moralnych i poszukiwanie uzasadnień dla podporządkowania się istniejącym normom moralnym²⁷ Wymiar sakramentalny jest niejednokrotnie punktem wyjścia dla innych pozasakramentalnych form opieki duszpasterskiej, do których należy zaliczyć: posługę religijną (np. nabożeństwa); wzbudzanie wiary i wspieranie rozwoju duchowego (np. homilia mszalna, katecheza, rekolekcje, duszpasterstwo indywidualne); świadczenie czynnej miłości (np.

²⁶ P. Kosmól. *Potrzeba etycznej refleksji nad sądowym wymierzaniem kary*. W: *Wina – Kara – Przemiana – Nadzieja*. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz 1998 s. 54-58.

²⁷ Por. K. Wojtyła. *Człowiek drogą Kościoła*. Lublin 1992 s. 102.

doradzanie, pocieszanie, pomoc materialna); odbudowywanie i/lub wzmacnianie więzi z innymi ludźmi; angażowanie w grupy religijne.

W działaniach duszpasterskich ważne jest indywidualne podejście do każdej osoby i dostosowanie wsparcia do jej potrzeb i sytuacji życiowej. Podejście tego typu jest z powodzeniem praktykowane od wielu lat w różnych krajach w ramach *Pastoral Counseling*²⁸ Jedną z jego form jest duszpasterski telefon zaufania, który może dopomóc w wejściu na drogę wewnętrznej przemiany i podjęcia kontaktu duszpasterskiego „twarzą w twarz”²⁹ Istotą duszpasterskiego poradnictwa jest spotkanie duszpasterza i osoby szukającej wsparcia³⁰ W takim spotkaniu występuje, z jednej strony, refleksja nad doświadczeniem ludzkim, a z drugiej – kontakt ze słowem Ewangelii. Z tego względu poradnictwo duszpasterskie łączy rozwiązywanie doraźnych problemów osoby z odkrywaniem celu i sensu życia. Ukazywanie znaczenia wiary chrześcijańskiej jako podstawy i celu życia człowieka prowadzi często do wewnętrznego uzdrowienia. Człowiek, oglądając swoje życie z punktu widzenia pogłębionej religijności, spostrzega je w nowych kształtach. W świetle Boga jako Wartości Najwyższej może łatwiej ocenić, które wartości są dla niego najważniejsze.

Niezwykle ważnym aspektem działań Kościoła w budowaniu prospołecznych zachowań jest oddziaływanie wspólnotowe³¹ Chrześcijaństwo przyjmuje, że człowiek poszukuje spotkania z innymi, ponieważ dąży do swego dopełnienia, które znajduje w środowisku społecznym. Bytowa odrębność osoby ludzkiej nie tylko nie wyklucza komunikacji ze światem zewnętrznym, ale domaga się podjęcia życia społecznego. To właśnie we wspólnocie jednostka ludzka znajduje swe naturalne zwiędzenie³² Diakonia ma charakter uzdrawiającego działania dla osób doświadczających trudności, w tym również dla jednostek zmarginalizowanych³³ Realizacja diakonii chrześci-

²⁸ Zob. W. E. Oates. *An introduction to Pastoral Counseling*. Nashville 1984.

²⁹ M. Kalinowski. *Duszpasterski Telefon Zaufania*. „Efektywne Zarządzanie Parafią” 2004 (maj) s. 1-11.

³⁰ A. Tomkiewicz, R. Kamiński. *Rozmowa duszpasterska i jej uwarunkowania psychologiczne*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 33:1986 z. 6 s. 118.

³¹ M. Kalinowski. *Zrzeszenia kościelne*. W: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*. Red. M. Rusecki, K. Kaucha, S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin 2002 s. 1396-1399.

³² J. Gocko. *Rozwój społeczny człowieka*. W: *Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*. Red. M. Kalinowski. Lublin 2005 s. 39.

³³ „Miłość chrześcijańska – stwierdza dokument soborowy – obejmuje wszystkich ludzi, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne czy religię; nie oczekuje też żadnej korzyści czy wdzięczności. Jak bowiem Bóg umiłował nas miłością bezinteresowną, tak wierni powinni z mi-

jańskiej jest najbardziej przekonującą działalnością apostołską, gdyż dowodzi, że każda wspólnota religijna – podobnie jak Kościół – jest wspólnotą miłości.

Uzdrowiające działanie diakonii wynika z kilku prawidłowości. Po pierwsze, wspólnoty religijne działają jako grupy odniesienia. Ich siła polega na tym, że członkowie takich wspólnot skłaniają się do podzielenia poglądów, emocji i zachowań swoich towarzyszy, porównują się z nimi, a następnie regulują własne zachowanie wedle zachowaniu osób z grupy odniesienia. W ten sposób wspólnoty religijne mogą stymulować do wielowymiarowego rozwoju osobowego i do kształtowania postaw prospołecznych³⁴ Po drugie, wspólnoty religijne mogą stanowić „sieci społeczne” zarówno dla osób zagrożonych wykluczeniem, jak i dla jednostek zmarginalizowanych.

Do najważniejszych funkcji „siec społecznych” należy dostarczanie wsparcia i sprawowanie kontroli nad zachowaniem członków. W ramach „siec” istnieje wiele rodzajów wsparcia – np. informacyjne, emocjonalne, instrumentalne czy materialne. Szczególne znaczenie przypisuje się wsparciu emocjonalnemu, które wynika z miłości, troski, sympatii, szacunku czy zrozumienia³⁵ Natomiast wpływ kontrolny na zachowania jednostki w strukturze sieci wynika z istniejących zobowiązań, pełnionych funkcji i ról, poczucia przynależności, obowiązujących wartości i norm postępowania oraz z okazji do budowania relacji interpersonalnych³⁶

Funkcjonowanie w grupach religijnych jako „siec społecznych” może służyć pozytywnej adaptacji społecznej w wyniku dwojakiego rodzaju procesów. Po pierwsze, osoby mogą korzystać z zasobów wspólnoty – duchowych, personalnych czy materialnych, które są niezbędne do adaptacji i konstruktywnego funkcjonowania społecznego. Po drugie, osobisty kontakt z członkami takich grup zmniejsza natężenie stygmatyzacji społecznej, co zwiększa prawdopodobieństwo podejmowania interpersonalnych zobowią-

---

łością troszczyć się o człowieka, pokazując mu taką samą miłość, z jaką Bóg szukał człowieka” (DM 12).

³⁴ W Bock, J. Cochran, L. Beeghley. *Moral Messages: The Relative Influence of Denomination on the Religiosity-Alcohol Relationship*. „The Sociological Quarterly” 28:1987 s. 89-103.

³⁵ J. House, C. Robbins, H. Metzner. *The association of social relationships and activities with mortality: Prospective evidence from the Tecumseh Community Health Study*. „American Journal of Epidemiology” 116:1982 s. 123-140.

³⁶ K. Rook. *Social relationships as a source of companionship: Implications for older adults' psychological well being*. W: *Social Support: An Interactional View*. Red. B. Sarason, T. Sarason, G. Pierce. New York 1990 s. 221-250.

zań, szczególnie w wymiarze życia rodzinnego i zawodowego³⁷ Po trzecie, w zakresie redukcji marginalizacji społecznej szczególną rolę odgrywają małe wspólnoty religijne, które charakteryzuje spontaniczność oraz możliwość istnienia bez ściśle określonych form ustawowych i organizacyjnych. Elementem kształtującym, a jednocześnie łączącym członków wspólnot jest wzajemne niesienie pomocy duchowej oraz wymiana doświadczeń.

Aktualna polityka kryminalna, mająca na celu redukcję przestępczości, zwraca coraz większą uwagę na zapobieganie problemom społecznym w lokalnych społecznościach. Tradycyjne podejście, skoncentrowane na jednostce, charakteryzujące się reaktywnością, kontrolowaniem i karaniem, okazało się w małą skuteczne³⁸ Z tego względu przeciwdziałanie przestępczości coraz częściej polega na wzmacnianiu konstruktywnych systemów społecznych, które z jednej strony oferują prospołeczne wartości i modelują zachowania zgodne z normami społecznymi, a z drugiej strony – sprawują nieformalną i/lub formalną kontrolę nad zachowaniami jednostki³⁹ Programy duszpasterskie skierowane zarówno do młodzieży zagrożonej marginalizacją, jak i do wielokrotnych przestępców powinny zawierać takie strategie, dzięki którym następuje⁴⁰: uczenie się konstruktywnych zachowań zwiększających kompetencje życiowe, zwiększanie zasobów służących radzeniu sobie z problemami wyznaczanie celów życiowych zgodnych z oczekiwaniami społecznymi.

W konstruowaniu duszpasterskich programów profilaktycznych należy jednak zwracać szczególną uwagę, aby oddziaływania były dostosowane do potrzeb, możliwości i sytuacji życiowej uczestników⁴¹ Dobrze opracowany i dostosowany do potrzeb odbiorców program znacznie zwiększa prawdopodobieństwo jego skuteczności. Analiza empiryczna długofalowych skutków interwencji edukacyjnej wobec młodzieży zagrożonej przestępczością wskazuje, że stworzenie środowiska służącego przekazywaniu ważnych wartości

³⁷ R. Sampson, J. Laub. *Crime and Deviance over the Life Course: The Salience of Adult Social Bonds*. „American Sociological Review” 1990 nr 55 s. 609-627.

³⁸ A. Bałandyłowicz. *Model pracy służb społecznych w zapobieganiu przestępczości – doświadczenia skandynawskie*. W: *Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*. Red. W. Ambroziak, P. Stępiak. Poznań–Warszawa–Kalisz 2004 s. 71.

³⁹ A. Blumstein, J. Wallman. *The crime drop in America*. Cambridge, UK 2000.

⁴⁰ L. Sherman. *Defiance, deterrence, and irrelevance: A theory of the criminal sanction*. „Journal of Research in Crime and Delinquency” 1993 nr 30 s. 123-135.

⁴¹ A. Mason, M. Windle. *Delinquency Risk as a Function of Number of Early Onset Problem Behaviors*. „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2001 nr 4 (45) s. 445.

społecznych i przygotowaniu do pełnienia konstruktywnych ról społecznych w znacznym stopniu redukuje ryzyko kariery przestępczej i zwiększa szanse osiągnięcia indywidualnego sukcesu w życiu dorosłym⁴²

Konieczna jest integracja profilaktycznych działań duszpasterskich. Rola Kościoła w zapobieganiu przestępczości powinna również polegać na integracji działań w środowisku lokalnym. Zasadność budowania strategii lokalnych w profilaktyce problemów społecznych potwierdzają dane empiryczne. Analizy prowadzone w latach 1971-1993 wykazały, że najbardziej skuteczne w zapobieganiu przestępczości młodzieży były programy, które spełniały następujące warunki⁴³: wykorzystywały zasoby ludzkie, lokalowe, techniczne i finansowe społeczności lokalnych, posiadały oddziaływania dostosowane do oczekiwań odbiorców, charakteryzowały się różnorodnością ofert, redukowały nudę – zwłaszcza poprzez wprowadzanie zajęć sportowych.

W celu zaprojektowania i realizowania efektywnych strategii zapobiegania i redukcji marginalizacji społecznej konieczne jest współdziałanie różnych podmiotów na określonym terenie – samorządów terytorialnych, kościołów, szkół, kuratoriów, policji itp.⁴⁴ Dlatego działania duszpasterskie w zakresie profilaktyki problemów społecznych powinny również polegać na podjęciu wysiłku w kierunku integracji działań wielu agend w lokalnych społecznościach, które służą kształtowaniu prospołecznego stylu życia. Przykładem integracji tego typu może być projekt dekanalnej sieci ośrodków profilaktycznych, który został przedstawiony poniżej.

Cele pracy dekanalnego ośrodka profilaktyki: promocja zdrowia w parafiach stanowiących dekanat; redukcja czynników ryzyka marginalizacji społecznej – głównie bezrobocia, uzależnienia od substancji psychoaktywnych i przestępczości – w parafiach stanowiących dekanat; redukcja szkód wynikających z występowania marginalizacji społecznej w parafiach stanowiących dekanat.

Kierowanie ośrodkami: osoby po studiach specjalistycznych w zakresie profilaktyki problemów społecznych (np. po dwuletnich studiach w Podyplo-

---

⁴² J. Gunnar-Bernburg, M. Krohn. *Labeling, Life Chances, and Adult Crime: The Direct and Indirect Effects of Official Intervention in Adolescence on Crime in Early Adulthood*. „Criminology” 2003 nr 4 (41) s. 1287-1318.

⁴³ S. McKay. *Research findings related to the potential of recreation in delinquency prevention*. „Trends” 30:1993 s. 27-30.

⁴⁴ L. Jameson, A. Suren, J. Knapp. *A competency analysis of law enforcement training and its linkage to recreation as intervention in youth crime prevention*. „Journal of Criminal Justice” 2000 nr 3 (28) s. 225.

mowym Studium Profilaktyki i Terapii Uzależnień KUL, posiadające certyfikat Ministra Zdrowia w zakresie specjalisty lub instruktora profilaktyki i terapii uzależnień), osoby duchowne (wikariusz z parafii w określonym dekanacie) lub osoby świeckie zaangażowane w działalność na terenie parafii.

Finansowanie dekanalnych ośrodków profilaktyki: programy przeciwdziałania marginalizacji społecznej finansowane przez samorzady gminne, władze państwowe oraz przez Unię Europejską np. Europejski Fundusz Społeczny.

Schemat 2. Działanie dekanalnych ośrodków profilaktycznych

BISKUP DIECEZJI

OPIEKA I NADZÓR FORMALNY

KOŚCIELNA INSTYTUCJA SPECJALIZUJĄCA SIĘ

W PRZECIWDZIAŁANIU PROBLEMOM SPOŁECZNYM

INTEGRACJA DZIAŁAŃ OŚRODKÓW DEKANALNYCH

Informacja

Szkolenia

Projekty merytoryczne

Projekty finansowe

Wsparcie merytoryczne

DEKANALNY OŚRODEK PROFILAKTYCZNY

INTEGRACJA DZIAŁAŃ W PARAFIACH DEKANATU

Informacja dla osób zajmujących się w parafiach profilaktyką problemów społecznych

Szkolenia dla osób zajmujących się w parafiach profilaktyką problemów społecznych

Projekty merytoryczne dla parafialnych programów profilaktycznych

Projekty finansowe dla parafialnych programów profilaktycznych

Wsparcie merytoryczne osób zajmujących się w parafiach profilaktyką problemów społecznych

Specjaliści ds. profilaktyki problemów społecznych

PARAFIALNE DZIAŁANIA PROFILAKTYCZNE

Działania parafii wspomagające wielowymiarowy rozwój dzieci, młodzieży, rodzin, grup zawodowych itp;

Działania parafii na rzecz osób zmarginalizowanych – bezrobotnych, byłych więźniów, uzależnionych i współuzależnionych;

Duchowni pracujący w parafii i osoby świeckie zaangażowane w funkcjonowanie parafii

Przedstawiona propozycja zakłada trafność duszpasterskich strategii przeciwdziałających problemom społecznym ze względu na przygotowanie specjalistyczne, wielopoziomową integrację (w ramach diecezji, dekanatu i parafii), a także konieczność konstruowania autorskich inicjatyw dostosowanych do potrzeb odbiorców. Uzasadnieniem pracy duszpasterskiej skierowanej do grup zagrożonych wykluczeniem i grup zmarginalizowanych społecznie jest bardzo duży deficyt tego typu programów. Kościół w swoich oddziaływaniach może wypełnić istniejący deficyt w tym zakresie. Podejmowanym inicjatywom powinna jednak towarzyszyć refleksja, że odbiorcy profilaktyki problemów społecznych (młodzież zagrożona wykluczeniem i jednostki doświadczające marginalizacji) nie mogą stanowić jedynie przedmiotu duszpasterskiej troski. Najważniejszym celem, realizowanym za pomocą celów pośrednich, powinno być doprowadzenie do tego, aby takie osoby były również czynnymi podmiotami, aktywnymi uczestnikami ewangelizacji i twórcami odnowy społecznej.

BIBLIOGRAFIA

- Bała nd y n o w i c z A.: Model pracy służb społecznych w zapobieganiu przestępczości – doświadczenia skandynawskie. W: Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej. Red. W. Ambroziak, P. Stępnia k. Poznań–Warszawa–Kalisz: UAM, ZCSW, COSSW 2004 s. 71-80.
- Bła ch u t J., G a b e r l e A., K r a j e w s k i K.: Kryminologia. Gdańsk: Arche 2001.
- B o c k W., C o c h r a n J., B e e g h l e y L.: *Moral Messages: The Relative Influence of Denomination on the Religiosity-Alcohol Relationship*. „The Sociological Quarterly” 28: 1987 s. 89-103.
- G o c k o J.: Rozwój społeczny człowieka. W: Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu. Red. M. Kalinowski. Lublin: Wyd. KUL 2005 s. 39-53.
- G u n n a r - B e r n b u r g J., K r o h n M.: Labeling, Life Chances, and Adult Crime: The Direct and In-direct Effects of Official Intervention in Adolescence on Crime in Early Adulthood. „Criminology” 2003 nr 4 (41) s. 1287-1318.
- J a m e s o n L., S u r e n A., K n a p p J.: A competency analysis of law enforcement training and its linkage to recreation as intervention in youth crime prevention. „Journal of Criminal Justice” 2000 nr 3 (28) s. 215-226.
- K a l i n o w s k i M.: Duszpasterski Telefon Zaufania. „Efektywne Zarządzanie Parafią” 2004 (maj) s. 1-11
- K a m i ń s k i R.: Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym. Lublin 1997
- K a z e m i a n L., L e B l a n c M.: Exploring Patterns of Perpetration of Crime Across the Life Course Offense and Offender-Based Viewpoints. „Journal of Contemporary Criminal Justice” 2004 nr 4 (20) s. 393-415.
- O a t e s W.: An introduction to Pastoral Counseling. Nashville: Broadman Press 1984.

- Rook K.: Social relationships as a source of companionship: Implications for older adults' psychological well being. W: *Social Support: An Inter-actional View*. Red. B. Sarason, T. Sarason, G. Pierce. New York: Wiley 1990 s. 221-250.
- Sampson R., Laub J.: Crime and Deviance over the Life Course: The Salience of Adult Social Bonds. „*American Sociological Review*” 1990 nr 55 s. 609-627.
- Studen S.: Wzrastanie psychiczne człowieka. W: *Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*. Red. M. Kalinowski. Lublin: Wyd. KUL 2005 s. 21-38.
- Szczęsny W.: Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki. Warszawa: Wyd. Akad. „Żak” 2003.
- Tomkiewicz A., Kamiński R.: Rozmowa duszpasterska i jej uwarunkowania psychologiczne. „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 33:1986 z. 6 s. 114-121.
- Urban B.: Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży. Kraków: Wyd. UJ 2000.
- Vining J.: Corporate crime and the religious sensibility. „*Punishment & Society*” 2003 nr 3 (5) s. 313-325.

PASTORAL CARE *VERSUS* THE PHENOMENON OF SOCIAL MARGINALISATION

Summary

The paper is devoted to pastoral measures directed to people endangered by social exclusion and those socially marginalised. The first part shows any relations between criminal records and the phenomenon of marginalisation, including the multidimensional risk factors that lead to social marginalisation. The second part depicts processes related to the phenomenon of being stigmatized. This is a social reaction to crime and enhance the likelihood or marginalisation of multiple criminals. The third part shows that it is justified to direct pastoral activities at young people threatened by exclusion and people marginalised because of their criminal records. The preventive pastoral measures focus on the goals and strategies that enhance the likelihood of effectiveness in the programmes under construction, and the fact that it is well-justified to integrate prevention in the local community.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: marginalizacja społeczna, przestępczość, stygmatyzacja społeczna, profilaktyka problemów społecznych, działania duszpasterskie, religijne programy profilaktyczne.

Key words: social marginalisation, delinquency, social stigmatisation, prevention of social problems, pastoral measures, religious prevention programmes.